

גילנות בימי קורונה: ניצחון הסטראוטיפים על זיקנה וזקנים

אסתר הרצוג¹ ויוסי כורזים-קורושי²

בעשור האחרון זוכה המחקר על גיל וגילנות לעדנה, בעולם וגם בישראל. נראה כי מאז נכתב ב-2006 מאמרו של חיים חזן "גיל", ובו קבע כי "גיל הוא נושא מושקע בשיח האקדמי ונושא נוכח-נסתר בשיח החברתי בכלל" (חזן, 2006, עמ' 82), הולך ומתגבר גל המחקרים והפרסומים האקדמיים והתקשורתיים בנושא גיל, בעיקר בהקשר של זיקנה וגילנות. גם לקובץ המאמרים בעריכתו של ישראל (איסי) דורון על גילנות בחברה הישראלית (2013), שהתפרסם בעקבות עבודתה של קבוצת מחקר במכון ון ליר, היתה תרומה רבה להתפתחות המחקר ולשימוש במושג "גילנות" בישראל.

כוחו של מושג הגיל, טוען חזן, בכך שהוא "נחשב בטעות לממד ומדד אוניברסאלי" (חזן, 2006, עמ' 83). לדבריו, הגיל מאפשר "חלוקה שרירותית של רצפים קיומיים ליחידות בדידות שקל לזהותן ולאפיינן ולהופכן לתיוגים ממיינים המספקים מידע מיידי וזמין על מושאיהם האנושיים" (חזן, 2006, עמ' 84). הוא מוסיף כי "מעמדם הכביכול ניטרלי של מספרים והכניעות בפניהם מציבים אותם כעובדות שהן מעבר לעולם האישי-חברתי ואף האנושי. בסיס כאילו טבעי וחוף הקשרי זה מעניק לשימוש בגיל כפרקטיקות מיון והקצאה עוצמה על-חברתית" (חזן, 2006, עמ' 86).

התרחבותו של העיסוק בנושאים הקשורים לגיל, ובמיוחד בהקשר של זיקנה, התבלטה גם בשיח האקדמי וגם בשיח הציבורי-תקשורתי בימי הקורונה. ואין להתפלא על כך, שהרי מדובר במוות, ואין קרובים אליו יותר מבני הגיל המתקדם, ה"באים בימים", שהרי "זיקנה", כתב חזן, "שווה מוות" (חזן, 2006, עמ' 85).

ההקשר הביולוגי של המוות, קץ החיים, מקנה ל"זיקנה" משמעות של סוף מוחלט. אך עבודתו של חזן על "הזיקנה כתופעה חברתית" (1988) מציעה הסתכלות מורכבת על המוות.

1 פרופסור, החוג למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית צפת
2 דוקטור, בית הספר לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית צפת

הסתכלות כזאת כוללת את החיים, ובפרט את ה"חברה" וה"תרבות", במאמץ האנושי להבין את משמעות המוות, ובעיקר את משמעות חייהם של ה"זקנים", אלו הקרובים אליו ביותר.

אך ככל שנתאמץ להבין לאשורו את הקשר בין גיל לבין "להיות זקן", נמצא שהתשובה היא מאיתנו והלאה. גם בימים "כתיקונם" קשה לקבוע מיהו "זקן", ומתי אנשים הם "זקנים". על אחת כמה וכמה בימי הקורונה, כאשר השאלות המטרידות אינן מרפות: חיי מי חשובים או שווים יותר? את מי להנשים ועל מי לוותר? כך, למשל, כאשר ניסינו לגבש קבוצות גיל לצורך הצעת מחקר על גילנות בתקופת הקורונה, התקשינו לקבוע אם הקבוצה ה"צעירה" ביותר לראיונות היא בני הגילים 65–75, ואם הקבוצה ה"מבוגרת" ביותר היא בני ה-80, ה-85, או שמא בני ה-90 ומעלה?³

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שהיא גורם רשמי ממשלתי, מציעה הגדרה חותכת של "מיהו זקן", וקובעת כי אוכלוסיית הזקנים בישראל כוללת את בני ה-65 ומעלה (שנור ובאר, 2018).⁴ היא מונה כיום כ-1,056,300 נפש, ומהווה יותר מעשירית האוכלוסייה (כ-12%). הגדרה זו מעמידה את עולם העבודה במרכז המבנה החברתי-כלכלי-פוליטי, ויש לה השפעה עמוקה על מגוון היבטים בחיי הפרט והכלל. כלומר, לשלטון יש חלק מרכזי בייצור חוקים ותקנות המסדירים מדיניות בתחום התעסוקתי בהתבסס על גיל,⁵ ומקבעים גיל כרונולוגי לכניסה לכוח העבודה וגיל כרונולוגי אחר ליציאה ממנו. כך הופך גיל הפרישה לנקודת זמן המגדירה מיהו זקן, עבור עצמו ועבור סביבתו. רוב חוקרי הגיל והזיקנה מאמצים את התפיסה הפורמליסטית-ביורוקרטיית כבסיס אובייקטיבי לפרשנותם. עד כמה שרירותי וביורוקרטי הוא העיסוק בגיל אפשר ללמוד ממדריך המושגים שפרסם ג'וינט ישראל ב-2018 (דגן, 2018). ממשמך זה מתבררת מרכזיותן של קטגוריות גיל הנקבעות באופן רשמי על ידי רשויות המדינה, ומתקבלות כמובנות מאליהן על ידי ארגונים קובעי מדיניות וגופי מחקר. וכך נכתב במדריך: "קטגוריות גיל לפי עשורים: הגבולות הרשמיים של כוח העבודה מוגדרים באמצעות הגילים 15–65. גיל 15 מוגדר כגיל הכניסה לכוח העבודה, ואילו גיל 65 מוגדר רשמית על ידי הלמ"ס כגיל המעבר לקטגוריית הקשישים באוכלוסייה" (דגן, 2018, עמ' 15–17). כלומר, המעבר לקטגוריית הקשישים באוכלוסייה מזוהה במידה רבה עם גיל הפרישה. הזיהוי של הזיקנה עם הפרישה מעולם העבודה עלה ממחקרים שונים שעסקו בזיקנה גם בטרם הקורונה (למשל: נדיב ומירלמן, 2014), והוא התחזק בתקופת הקורונה (דורון, 2020; שנור, 2020; וכן הדרה בר-מור וגיל שרוני, **גילנות בשוק העבודה בתקופת הקורונה**, בגיליון זה).

3 הצעת המחקר, שנושאו גילנות בתקופת הקורונה, הוגשה לוועדת המחקר של המכללה האקדמית צפת על ידי אסתר הרצוג, יוסי כורזים ועלא חידר.

4 השנתון הסטטיסטי מתייחס בעיקר לבני 65+, בהתאם להגדרה המקובלת בעולם ל"קשישים".

5 ראו הערה 2.

שנות הקורונה, ובמיוחד הסגר בשנתה הראשונה, העלו את מרכזיותו של מקום מגורי ה"זקנים", ועוררו את ההשוואה בין מגורים בבית ("בקהילה") לבין מגורים מחוץ לבית ("מסגרות חוץ-ביתיות"), בעיקר בדיוור מוגן או בבית אבות. העובדה שבגל הראשון של המגפה כשליש מהנפטרים היו במסגרות חוץ-ביתיות – אף ששיעור קטן במיוחד מהאוכלוסייה המבוגרת, 2–4%, מתגורר בדיוור נפרד ויעודי ל"זקנים" (יצחק בריק, בגיליון זה; שנו, 2020) – העמיקה את הקישור בין המגפה ל"זיקנה" ולמוות. קישור זה בא לידי ביטוי בפרסומים רבים, בייחוד בפרסומים רשמיים של משרדי ממשלה, במחקרים ובכתבות בתקשורת הכתובה והאלקטרונית.⁶

המאמרים בגיליון זה דנים בגילנות בתקופת הקורונה מזוויות שונות ובדיסציפלינות מגוונות. שניים מהמאמרים בוחנים את הנושא מהזווית של זכויות אנשים בגיל זיקנה ודנים בהיבטים משפטיים, חברתיים ונפשיים. הם עומדים על הפגיעה בזכות לבריאות, לעבודה, לבחירה ולשליטה בחופש התנועה, ובמעורבותם של המבוגרים בקבלת החלטות על חייהם. שניים מהמאמרים עוסקים בדימויים של זיקנה בתקשורת ובהשפעתה על פרקטיקות של הדרה ופגיעה. מאמר אחד מביא את תיאוריהם של אזרחים ותיקים המתגוררים בביתם ושל אלו המתגוררים במוסדות, מחוץ לביתם, ומציע השוואה העולה מתוך דברי המרואיינים. בהמשך למאמרים האמפיריים, שני מאמרים רפלקטיביים מעלים תהיות באשר לגילנות החבויה בכולנו, ובאשר לתפיסות מהותניות של זיקנה. סוגרת את הגיליון סקירה המתארת את ההתגייסות של ארגוני המגזר השלישי (האגודה הגרונטולוגית היא דוגמה בולטת לכך) לסייע לאזרחים הוותיקים בשמירה על מעמדם וזכויותיהם.

המאמר של רביע חילאילה, כרמל שלו, נדב דוידוביץ', ניהאיה דאוד, נורית גוטמן ואיתן לה פיקאר, גילנות ופגיעה בזכויות האדם של זקנים וזקנות בצל הקורונה: תובנות מהגל הראשון והשני, מתמקד בהתעצמות של ביטויי הגילנות והפגיעה בזכויות האדם של זקנים וזקנות במהלך הגל הראשון והשני של הקורונה. מדיניות הממשלה בנוגע לשמירה על שלום הזקנים אופיינה, לטענת הכותבים, בהגנת יתר פטרנליסטית ובהפרת זכויות האדם שלהם בכל הקשור לזכותם לכבוד, לבריאות ולהשתתפות בחיי הציבור והקהילה הרב-דורית. הפרות של זכויות אדם התרחשו במוסדות גריאטריים ובמסגרות דיוור מוגן עקב בידוד פיזי ממושך וריחוק מקרובים, אך תחושות ההדרה והבידוד נמצאו גם בקרב זקנים בקהילה.

החוקרים מסבירים את התופעות הללו בעיקר בכשלים מבניים במערכת הציבורית, ובמידת קיומה של מערכת תמיכה משפחתית. המלצתם להשתמש במושג "זקנים" לייצוג בני 65 ומעלה (בעקבות הגדרת הלמ"ס) מעוררת תהיות בדבר הסיכוי "למוסס את הסטיגמה של גיל זקן ושל הקלון החברתי שבבסיס תופעת הגילנות". לעומת זאת, ההמלצה להימנע מהפרדה, מהדרה ומבידוד, והקריאה לעודד את מעורבותם של המבוגרים בקהילה, מתבקשת

מהמחקר שלהם ושל כותבים נוספים בגיליון זה. המסקנה כי "לזקנים זכות לחיים משולבים בקהילה רב-דורית" משמעותה היא שהרשויות "צריכות לקדם ולפתח שירותים לזקנים שיאפשרו להם לחיות בסוף חייהם בתוך קהילה בין-דורית".

מאמרו של אסתר הרצוג, יוסי כורזים-קורושי ועלא חיידר, **בקולם: חוויות גילנות של מבוגרים בביתם ובמסגרות חוץ-ביתיות בתקופת הסגר**, מביא את חוויותיהם של מבוגרים בתקופת הסגר כפי שהם מתארים אותן, ובוחרן היבטים גילניים של תקופת הקורונה כפי שהם תופסים אותם. מניתוח הראיונות עם דיירים מבוגרים המתגוררים בביתם – אלה הנעזרים במטפלות.ים ואלה שאינם – ושל אלה המתגוררים מחוץ לביתם, עלה כי הגילנות הקשורה לכפיית הבידוד היתה חריפה במיוחד במסגרות המוסדיות. הן תוארו לעיתים כמוסד "סגור" ואף כ"בית כלא". ההתעלמות ואף השתקת "קולם" של נציגי דיירי המוסדות מחדדים השתמעויות זו.

ניתוח הראיונות הבהיר כי היחס הגילני ננקט גם כלפי מבוגרים המתגוררים בביתם. יחס זה התבטא בהגבלת חופש התנועה שלהם על ידי צאצאיהם ובפגיעה ביכולתם לקבל החלטות על גורלם. על אף ההגבלות הנוקשות במסגרות החוץ-ביתיות, נראה שהדיירים וגם נציגיהם השלימו עם השליטה בחייהם. יתר על כן, גם המרואיינים במוסדות החוץ-קהילתיים וגם המרואיינים המתגוררים בביתם מודים על הדאגה של האחראים (במוסדות) ושל צאצאיהם (בבית). כמה מהם סבורים כי הגילנות העמיקה בתקופת הקורונה בהשפעת השיח הפוליטי והתקשורתי.

בחברה הערבית התאפיינה תקופת הקורונה בהיאחזות גוברת באמונה ובטקסים דתיים. מדברי המרואיינות עלה כי לאמונה הדתית היה חלק חשוב בהתמודדות עם הפחדים שליוו את התפשטות הקורונה. נראה כי לצד העידוד להתחסן היה לאנשי הדת תפקיד נכבד בתמיכה נפשית במבוגרים בתקופה זו.

הדרה בר-מור וגיל שרוני מרחיבים במאמרו **גילנות בשוק העבודה בתקופת הקורונה** את הדרישה לשילוב ה"זקנים" בחברה, גם בעולם העבודה. הם מתמקדים בהשפעתו הקשה של משבר הקורונה על מעמדם של אזרחים ותיקים בשוק העבודה. עקב שיוכם לאוכלוסיות הנתונות בסיכון לפיתוח סיבוכי קורונה הוטלו על חירויות הפרט שלהם מגבלות חמורות, ואלה השליכו על כשירותם להשתכר. בגל הקורונה הראשון ניסה המחוקק להגביל את אפשרויות העסקתם באמצעות תקנת שעת חירום שניסתה לאסור כניסת עובדים מעל גיל 67 למקום העבודה, כדי למנוע את הידבקותם. אף כי התקנה בוטלה (בשל איום בהתערבות בג"ץ), עצם חקיקתה משקפת גישה גילנית של המחוקק כלפי אזרחים ותיקים.

המאמר של בר-מור ושרוני מדגיש את השפעתם של גופי השלטון על יחסה של החברה כלפי האוכלוסייה המבוגרת. לטענתם, ארגון הבריאות העולמי, בהגדירו את בני השישים ומעלה כמשתייכים לקבוצת סיכון בהקשר של הקורונה, "יצר תהליך כלל עולמי שתייג את בני הגיל

השלישי כקבוצה שיש לבדוד מכלל האוכלוסייה כדי להגן עליה, אך גם כדי להקטין את נטל נזקי חשיפתה לסיבוכי הקורונה על החברה". החוקרים רואים בהוראות אכיפת פרישה בגיל 67 ובחוק שירות המדינה (גמלאות) יצירה של סביבה שהכשירה חקיקת רגולציה גילנית בתקופת הקורונה. חוקים אלו מבטאים מסר סטראוטיפי ביחס לעובדים בגיל 67, ומאפשרים לכפות עליהם לפרוש לגמלאות. גם מנהיגים שהתריעו בתקשורת על הסכנה שבקורונה במיוחד לאוכלוסייה המבוגרת, הכשירו יחס גילני כלפיה. החוקרים מצאו כי החלטת הממשלה 592 (מ-29 בנובמבר 2020) להרחיב את האיוש של משרות בשירות המדינה על ידי אזרחים ותיקים מעבר לגיל פרישה עד ל-400 תקנים, מיושמת רק באופן חלקי.

שני מאמרים מתמקדים בשיח על הזיקנה ועל הזקנים בתקשורת בתקופת הקורונה, ומשניהם עולה המסקנה כי שיח זה הביא לנסיגה בהישגים המצומצמים במצבם ובמיקומם החברתי. עם זאת, מתברר כי הטקסטים הלא חדשותיים והלא רשמיים, במיוחד חלק ממאמרי הדעה ומתוכניות הסאטירה, חרגו מהגישה הסטראוטיפית ואתגרו את התפיסות הגילניות והקונפורמיות כלפי זיקנה.

רחל הלל אברהם ויהודה שוחט מנתחים במאמרם **הנכחה, הדרה והזרה: על גילנות בתקשורת בתקופת הקורונה**, כותרות ותמונות שהתפרסמו בתקשורת הכתובה במהלך 15 החודשים שלאחר פרוץ מגפת הקורונה. לטענתם, הסיקור השכיח בתקשורת הציג את הזקנים כחשרי אונים, ובכך תרם לחיזוק הסטראוטיפים כלפיהם, ההדרה, הריחוק וההזרה שלהם. בכתבות רבות שעסקו בקורונה הזיקנה השתמעה כמחלה, כהמתנה מייאשת למוות, כחולשה וכמצב קורבני. מהניתוח עולה כי בתקשורת משמעותן של המילים "קשיש" או "זקן" היא כמעט תמיד שלילית, וכי משמעות המילה "מבוגר/ת" היא מעט פחות שלילית. השימוש בביטוי "אזרחים ותיקים" היה מוגבל בעיקר לפרסומים רשמיים של המדינה, או לכתבות יחסי ציבור מטעם ארגונים. המסר של הכותרות בחודשים הראשונים להתפרצות הקורונה הדגיש כי המחלה מסוכנת בעיקר לקשישים. לטענת החוקרים, מסר זה הפחית את חששם של העורכים, שהם צעירים ברובם, וחיזק את תחושת הביטחון שלהם. לנרטיב של הבהלה והדאגה לזקנים נוכח חוסר האונים שלהם, שהתחזק עם התפשטות המגפה, תרמו גם תמונות שהציגו אותם מטושטשי פנים, או קפואים כמתים-חיים, סובלים מעוני וממסכנות. ברוב הכתבות קולם נשמע בעיקר מפני אחרים – מנהלי בתי אבות, מטפלים, ילדיהם, פוליטיקאים, או מומחים – שדיברו בשמם. כאשר הובא קולם-שלהם הוא שירת, לרוב, את נרטיב המסכנות וחוסר האונים. הנכחת הזקנים וחשיפת פניהם הן יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

ההחפצה של הזיקנה בולטת על רקע ההיפוך שחל עם מותם. כשמובא סיפור לזכרו של זקן הוא מובחן מקטגוריית ה"זיקנה" והופך לסובייקט בעל שם ופנים. הציטוטים בעיתון **ידיעות אחרונות** המתארים את מי שמתו מהקורונה מעידים על א/נשים ייחודיים ומלאי חיים. בתמונות הם נראים מחויכים ורחוקים מהדימוי הרגיל של זיקנה בדרכה אל המוות. נימת

הכתבות היא אמפתית כלפי המתים וקרוביהם, ומבטאת נרטיב של מאבק ושל חיים, ולא של מסכנות.

חקר ייצוגי זקנים ודימויי זקנה בתקשורת, טוענת שרון רמר-ביאל, מצביע בעקביות על הכחדה סמלית כמותית של זקנים בתקשורת, המתבטאת בתת-ייצוג ביחס למספרם באוכלוסייה, ועל הכחדה סמלית איכותנית, המשתקפת בשימוש הרב בסטראוטיפים. בכך מופחתת אנושיותם המלאה ומצבם מכוון כקבוצת מיעוט שמאפייניה הם היעדר בריאות, חיוניות, צלילות ויצרנות, וחבריה נטולי תפקיד ויצירתיות.

מאמרה, **לרגע הם היו בְּרִיִּים: ייצוגי זקנים וזיקנה בתקשורת הישראלית בעת מגפת הקורונה**, מתבסס על מחקר שבחן את ייצוגי הזקנים והזיקנה בעיתונות המודפסת והמקוונת ובערוצי טלוויזיה במהלך המגפה, ומהשוואה בין הייצוגים בשלושת גליה עולה מגוון פניה של הגילנות בשיח התקשורת.

חקירת הביטויים של הבניית הגילנות התבססה על מודל מעגלי שייכות, המפרש את ייצוגי הזקנים והזקנה בהקשרים של השתייכות לקבוצה, למשפחה, לעבודה ולקהילה. בכתבות בחדשות מרבית הייצוגים שעסקו במעגל השייכות לקבוצה היו גילניים ופטרנליסטיים. הכתבות קידמו את מדיניות הסגר על האוכלוסייה המבוגרת, ורק בהמשך אתגרו את התפיסות הללו. טורי הדעה ותוכניות הסאטירה, לעומת זאת, הצביעו על "גילנות ממוסדת שהכפיפה את הגיל הביולוגי לסגר חברתי ותעסוקתי למן ההתחלה". הדוגמאות שרמר-ביאל מביאה מתוכניות סאטירה (במיוחד **זהו זה וארץ נהדרת**) מלמדות על התבוננות חתרנית-משועשעת-עצובה בתקופת הקורונה ובהשפעתה על החברה. אלה שהיו גיבורי ילדותנו הם היום "סתם זקנים"; בתקופת הבידוד הנכד מתגעגע לחמישים השקלים שהוא רגיל לקבל מהסבתא בביקוריו; שחקניות מבוגרות מגלמות את ההבדל בין "זקנים-זקנים" ל"זקנים-צעירים". התוכניות אתגרו את השיח הרווח בדבר עומק הקשר הבין-דורי והמשפחתיות בחברה הישראלית, ולעגו לסטראוטיפים של גיל וזיקנה כפי שהשתקפו ממרבית הדיווחים והכתבות.

שני מאמרים בגיליון זה מציעים תובנות אישיות שהתעוררו בעקבות הקורונה ומעבר לה, האחת מתוך רפלקציה על טיפול פסיכולוגי והאחרת מתוך רפלקציה על משמעות הגיל. במאמר רפלקטיבי על מפגשי טיפול של מטפלת עם מטופלת מבוגרת ממנה, **בין המוחמץ למאתגר: גילנות במפגש הפסיכולוגי בין מטפלים צעירים למטופלים זקנים**, מתארת ליאורה בר-טור את יחסיה עם רחל, מטופלת בת תשעים, ואת מה שלמדה מהם. במפגשים אלו היא חוותה במקצת את טלטלות המציאות בזיקנה, ונחשפה לאתגרים הכרוכים בהתמודדות של מטפלים ומטופלים עם קשייה. רחל המחישה לבר-טור עד כמה היא עצמה שבוייה בגילנות. היא הוכיחה לה שגם בגיל מופלג אפשר להיות משמעותית, ולימדה אותה שלטיפול פסיכולוגי אין גבולות של גיל.

בר-טור תופסת את הקשר הטיפולי הנרקם בין מטפלת צעירה למטופלת המבוגרת ממנה כריקוד הנע בין המוחמץ למאתגר. הראשון מבטא את הרתיעה מטיפול פסיכולוגי באוכלוסייה זקנה, ונשען על דעות קדומות וגרונטופוביה. השני מאתגר אותן והוא מותאם, מרתק ופתוח. מתרחשים בו יחסי העברה והעברה נגדית מגוונים וחסרי גיל. בטיפול הפסיכולוגי, בדומה לריקוד הזוגי, כשיש תחושת ביטחון במרחב משותף, כל אחד מהשניים, המטפל והמטופל, יכול להיות מוביל וגם מובל. רחל הוכיחה, לטענת בר-טור, שלמרות הגיל הכרונוולוגי, ובעיקר הגוף החלש והזקן, הנפש גמישה ויכולה לנוע.

מגפת הקורונה החריפה את הגילנות, טוענת בר-טור, אך גם הגבירה את המודעות לצרכים הרגשיים של אוכלוסיית הזקנים ולכך שקיימת רתיעה מהטיפול בה. תיאור הטיפול הפסיכולוגי באישה זקנה מדגים את האתגרים הניצבים בפני מטפלים ומטופלים, ומציע דרכים להתמודד איתם. מן המאמר עולה מסר אופטימי, ולפיו המפתח לחיים טובים של רחל, ושל בני מאה אחרים "שהצליחו לשרוד פיזית, קוגניטיבית ורגשית תוך כדי תפקוד תקין", הוא, לצד גנטיקה וסביבה תומכת, גם גישה חיובית.

מהמסה של חיים חזן, **לאן נוליך את הזיקנה: מחשבות בעקבות הקורונה**, משתמעת הכרה ב"ריק הקיומי" שהיא מבשרת, באשר היא "קטגוריה שאינה הפיכה"; בכישלון המאבקים בסטיגמה על הזיקנה ובגילנות, שבתקופת הקורונה נתפסה כלגיטימית וכהכרח בל יגונה; וכן בכשל המובנה במחקר הזיקנה, הממעט לעסוק בגיל הרביעי ונצמד לגיל השלישי. חרדת הקורונה הפכה את קטגוריית הזיקנה למציאות "של חומות, מכלאות, סגרים והסגרים, גזרות ומיתות". בציבור הזקנים, שזוהה כקורבן העיקרי של המגפה מראשיתה, הוטבע חותם של השתייכות לקטגוריה מודרת, מזוהמת ומזהמת, שחבריה מעוררים חמלה ואימה, הגנה ומגננה. המאמץ הנואש בניסיון לעצור או לעכב את הזיקנה, טוען חזן, התברר כקרוב חסר סיכוי; "נשף המסכות של הגיל השלישי מגיע לסיומו". חזן מלין על כך שחקר הזיקנה נקלע למבוי סתום, מדשדש ב"שיח צרכים נדוש ונגיש לטיפול", ומשקף חשש גדול ממחקר על הגיל הרביעי, "שם משתרעת ארץ לא זרועה אקדמית". אך מאחר שאת קיומו של "הגיל הרביעי" אי אפשר למחוק, חזן קורא לסלק מהמחקר את נקודת העיוורון שהביא על עצמו.

תרבות האשמה ותרבות הבושה, טוען חזן, משמשות בערבוביה במושג גילנות, ומהחיבור של שתיהן צומח "השיח המרכזי על זיקנה וזקנים בזמננו". בזמן החירום שיצרה הקורונה קרס הסדר הנורמטיבי-מוסרי השגור, וכך חזרו המוות החברתי והמוות הביולוגי להיות מוות אחד. ההאחדה של שתי המיתות "מכשירה את הזיקנה לעת מגפה לשמש כשעיר לעזאזל הנחוץ לפריקת אשמה, וכן להסרת הבושה בחברה שהיחס לזיקנה הפך בה זה מכבר לאבן בוחן של סובלנות מול גזענות". כך, עם משבר הקורונה, חזרה הזיקנה להיות מבשרת קץ החיים. בעת הזאת, כישלוננו של המאבק בסטראוטיפים הרווחים הוא נחרץ.

המאמרים שתוארו לעיל התבססו על מחקרים אמפיריים. הסקירה הסוגרת את הגיליון, **התמודדותה של האגודה הישראלית לגרונטולוגיה עם תופעות של גילנות בקורונה**, מספקת

דוגמה לדרכי התמודדות עם הבעיות שהתגלו עם פרוץ המגפה, ובמיוחד עם התחזקות הגילנות. יצחק בריק, יו"ר האגודה הישראלית לגרונטולוגיה, מציג את תגובתה להתפרצות המגפה בישראל. האגודה הייתה אחד מארגוני המגזר השלישי שהתגייסו לסייע לאזרחים הוותיקים ודאגו למעמדם ולזכויותיהם, לצד הפעילות הממלכתית.

אף שתופעת הגילנות היתה קיימת גם לפני פרוץ המגפה, היא החריפה בתקופה זו. יחסם של קובעי המדיניות, התקשורת ואף רופאים בכירים כלפי האוכלוסייה המבוגרת התאפיין בגישה פטרונית וכוחנית. גישה זו התבססה על החלטות על פי הגיל הכרונולוגי של האנשים, תוך התעלמות מהשונויות הרבה הקיימת ביניהם. תופעות הגילנות הבולטות בחודשי המגפה הראשונים היו הניסיון להחיל סגר על האזרחים הוותיקים, למנוע מהם לחזור לעבודה לאחר הסגר ולמנוע מהם דמי אבטלה. עמדת האגודה הישראלית לגרונטולוגיה היתה שיש לנקוט גישה שוויונית כלפי זקנים, ואין ליצור הבחנה בין אנשים בגין גילם הכרונולוגי. האגודה חברה לקואליציה של ארגונים אחרים שפעלו נגד תופעת הגילנות. האגודה גם סיפקה סיוע ישיר לזקנים בודדים במצב נפשי קשה, והנגישה לאנשי המקצוע ולציבור הרחב ידע על הזקנה ותופעותיה.

מקורות

- דגן, מ' (2018). **רביגיליות ותעסוקה: מדריך מושגים**. ג'וינט ישראל.
- דורון, י' (עורך) (2013). **גילנות בחברה הישראלית: הבניה חברתית של הזקנה בישראל**. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- דורון, י' (2020). **זיקנה, זקנים, וגילנות בתקופת הקורונה: המקרה של חוקיות הגבלת חזרתם של עובדים זקנים לשוק העבודה. הרבעון לחקר ארגונים וניהול משאבי אנוש, 25(2), 54-63.**
- חזן, ח' (1988). **הזיקנה כתופעה חברתית**. משרד הביטחון.
- חזן ח' (2006). גיל. בתוך א' רם וני ברקוביץ (עורכים), **אי/שוויון (עמ' 82-89)**. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- נדיב, נ' ומירלמן, א' (2014). והדרת פני זקן: בחינת סוגיית ההעסקה מעבר לגיל פרישה. **קריית המשפט, י, 265-300.**
- שנור, י' (2020). **קורונה וזקנים השפעת מגפת הקורונה על בני 65 ומעלה בישראל**. מאירס-ג'וינט-ברוקדיל.
- שנור, י' ובאר, ש' (2018). **בני 65+ בישראל. שנתון סטטיסטי 2017**. מאירס-ג'וינט-ברוקדיל.